

Kompország és a Nyugat

„Ideálisták és gonosztevők összeálltak, álság levegőköveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa” – írta 1905-ben, egy évtizeddel a Millennium nagy parádéja után a fiatal Ady Endre, kíméletlenül pellengérré állítva a magyar közvélemény önáltató megalomániáját.

Nem nagy eredménnyel. A már Széchenyi által is ostromozott önáltatás beivódott a magyar zsigerekbe, s átvészelt azóta egy jó évszázadot, egy sor nemzeti katasztrófával együtt, amelyeket részben maga is idézett elő. A Vasfüggöny fokozatos felhúzása és főleg a rendszerváltozás óta többé-kevésbé nyilvánvalóvá vált ugyan, hogy ujjongani még ma sincs okunk, de az európaisághoz fűződő némely illúzióink ettől még korántsem foszlott szét.

Sokan tapasztalták például, hogy a magyar szemlélő Nyugatról másképp látja hazáját, mint otthon, kivált ha külföldön is él, de következtetéseket csak kevesen vontak le e felismerésből. A Nyugat-élménynek a magyar irodalomban, sajtóságos módon, jóval kevesebb lecsapódása van, mint amennyit e téma a magyar köztudatban valóban nyom. Mert emlegetni elég sűrűn emlegetjük a Nyugatot, művelődési, politikai vagy esztétikai eszményekkel, példaképekkel kapcsolatban, de többnyire csak globálisan. A közvetlen emberi élmények, amelyeket a Nyugattal való személyes találkozások kiváltanak, s amelyek gyakran témái magánbeszélgetéseknek, csak szórványosan és jobbadán visszhangtalanul kapnak kifejezést az irodalomban. Olyan rendkívül tanulságos írások, mint például Parancs János beszámolója 1956 utáni első párizsi éveiről, ritkaságnak számítanak. Az esszéirodalomban különösképp szembeötlő a téma elhanyagolása, ezért aztán a közéleti viták is elmennek az idevágó kérdések mellett.

A szellemi szférának ez az elkülönülése a társadalmat közvetlenül érintő problémáktól feltűnően hasonlít a politikai szféra elkülönülésére, hisz 1990 óta ismételen tapasztaltuk, hogy a kormány, mindegy, mely pártok alakítják, nem ért szót a társadalommal. A fenn és lenn közt minduntalan akadozik a kommunikáció (s fog is még akadozni, amíg bele nem tanulunk a demokráciába). A Nyugat-téma ilyenképp megmarad az ünnepélyesen hirdetett, de komolyan nem vett jelszavak birodalmában.

A magyarság sosem találkozott a Nyugattal olyan intenzíven és olyan tömeges méretekben, mint századunk második felében, előbb az emigráció, majd a rendszerváltozás nyomán. Kompország azóta a szokottnál jóval szaporábban közlekedik Kelet és Nyugat között. A Nyugaton szerzett, nemegyszer eléggé felkavaró élmények, a gondolkodásunkat, értékrendünket megingató, gyakran át is formáló lelki és szellemi drámák azonban kimaradtak az irodalomból. A szerzők, úgy látszik, nem érezték túl fontosnak, hogy sokat elmélkedjenek hazájuk és a Nyugat különbségein, s a nemzeti hiúság sugallatára alkalmasint még szemet is hunytak fölöttük. A humán értelmiség java része, mihelyt tehette, elsősorban csak politizált. Így tett az 1956 utáni nyugati emigráció, s így tettek 1989 után a hazai írástudók is. Felszínes politikai vélemények és a hidegháború fekete-fehér optikája uralták a terepet. Történelmi távlatú, hagyományos társadalmi és művelődéstörténeti struktúrákra irányuló szemlélődések, amelyek szükségképp feszegették volna a Magyarország és a Nyugat közti különbségeket, a jelek szerint, senkit sem érdekeltek. Kiváltképp elgondolkoztató, hogy az 56-os nyugati emigrációban, ahol az emberek a bőrükön érezték e különbségeket, s Aczél György telefonjától sem kellett tartani a szerkesztőségekben, kevés kivételtől, például Kovács Imre cikkeitől eltekintve ugyancsak nem volt ez téma.

Nincs hát mit csodálkoznunk a sok csalódáson, ami e tekintetben a rendszerváltozás után bekövetkezett. Nemcsak a hazaiaknak kellett felismerniük, hogy fennkölt Nyugat-eszményük túl nagy magasságban lebegett a valóság fölött (sarkított megfogalmazásban: hogy nemcsak Goethe és Beethoven tartozik e fogalomba, hanem például a Wall Street is), de a több évtizedes nyugati kondicionáltsággal hazalátogató honfitársak is számos kellemetlen meglepetésben részesültek. Azok is, akik nem henegegni és fölényeskedni mentek haza, hanem tőkével, tanácsadással, know how-val iparkodtak hozzájárulni a felszabadult ország modernizálásához. Mint ismeretes, sokan csalódottan fordítottak hátat hazájuknak: kénytelenek voltak felismerni, hogy egyelőre túl nagyok a különbségek egykori és új társadalmi környezetük között. És azt is, hogy a hazaiak nem akarnak tanulni tőlük.

De maradjunk a különbségeknél, amelyeknek jó része természetesen az otthoniak rendőrállami szocializációjával magyarázható, ám merő önáltatás azt hinni, hogy mindenért a kommunista évtizedek a felelősek. Sok mentalitás- és észjárásbeli különbség régebbi eredetű. Utóvégre Magyarország 1945 előtt sem volt demokratikus berendezkedésű állam, különböző társadalmi és gazdasági mutatói élesen megkülönböztették már Ausztriától is (a *Puszták népe* nyugati olvasói Harmadik Világról beszélnek „Bécs kapui előtt”), szóval a kommunisták hatalomra jutásával voltaképp csak az egyik paternalizmus váltotta le a másikat. Sem a politikai önrendelkezés, sem a társadalmi és gazdasági struktúrák terén nem voltunk nyugati szabású ország, legfeljebb csak annyira, mint a latin-amerikai országok. A humán értelmiség hangsúlyozottan nyugati orientációja ezen édeskeveset változtatott: inkább csak tünete volt peremhelyzetünknek.

Az uralkodó közvélemény azonban, amely a téma megvitatásától húzódozó irodalmárainktól úgy tanulta, hogy a nyugati kultúra „lépést tartó” integráns része vagyunk, nem szívesen vesz erről tudomást. Pedig az Európai Unióhoz való csatlakozás előestéjén – már csak a további csalódások elkerülése végett is – nem ártana illúziómentesen tisztázni viszonyunkat a kontinenshez, amelynek hol szerves részeként érezzük magunkat, hol úgy beszélünk róla, mint vágyálmaink távoli objektumáról.

Nyugatról, s főleg a számunkra oly fontos német szomszédságból nézve különösképp feltűnő a törekvés modernségünk és európaiságunk elfogadtatására. Nehezen tudjuk elviselni, hogy Budapesten kívül is van Magyarország, és hogy ez igencsak vidékies. Tíz magyar közül kilenc heves tiltakozásba kezd, mielőtt egy nyugati polgár velünk kapcsolatban pusztát, paprikát és hasonlót, szóval falusias jellegzetességeket emleget. Nagyon gyakran tiltakozunk már, mielőtt bárki ilyesmiről szólna. Még diplomatáink és politikusaink is, mindegy, hogy konzervatívok, liberálisok vagy szocialisták-e, alig lépnek át a nyugati határon, máris mondják fűnek-fának, mennyire hamis a rólunk elterjedt kép. Ebben bámulatos az összhang köztük. Így a magyarokkal érintkező németeknek és osztrákoknak minduntalan hallaniuk is kell a panaszt, hogy ők amolyan paprika-pusztá-csárdás-országnak, *Operettland*nak tartják hazánkat. Száz éve ismételtetjük a klisék elleni tiltakozást, közben a tiltakozás is klisé lett. A tanulékony magyarbarát németek már rég maguk is mondogatják.

Vajon muszáj nekünk szomszédainkat folyvást azzal a mélyenszántó figyelmeztetéssel traktálnunk, hogy nem vagyunk operettország? Mást nem tudunk mondani magunkról? Eltekintve attól, hogy senki sem tart bennünket félvad szittyá törzsnek, minden klisében van egy adag igazság. Hortobágy és Bugac utóvégre nem svájci vagy norvég tájegységek, paprikafogyasztásban sem vagyunk sereghajtók, és a Piroska név sem csupán operettekben fordul elő. És aztán a Kálmán-, Lehár- és egyéb operettekről sem mondhatjuk: quae non sunt.

Mielőtt méltatlankodunk, inkább Adyval kellene vitáznunk, aki nyugatosodásunk ujjongó emlegetését merő önáltatásnak tartotta. „A nagy Humbug nem Európának ártott meg, a hazugságot itthon hitték el”, olvashatjuk fent idézett írásában.

Mivel a tiltakozók a klisék elutasításán túl általában nem szoktak kézzelfogható és pozitív magyar jellegzetességet megnevezni, nem szolgálnak tárgyyszerű információval hazájukról – már azonkívül, hogy mostoha sorsú, szabadságszerető nép vagyunk, esetleg „költészeti nagyhatalom” stb. –, joggal föltehető, hogy a hitelt érdemlő önarckép hiánya indukálja a folyton ismétlődő tiltakozást. Kulturális külpolitikánk máig nem rendelkezik egy szolidan megalapozott magyarságképpel. Egy konkrét példa a mondottakra: német megfigyelőknek feltűnt, hogy mily kevés Magyarországra vonatkozó konkrét információt tartalmaznak nyelvkönyveink, amelyeknek pedig feladatuk lenne, a nyugati nyelvkönyvek mintájára, a magyarul tanuló külföldinek bepillantást nyújtaniuk az ország életébe, a magyar köznapok, a családi élet, a társas érintkezés, a magyar mentalitás stb. sajátosságaiba. Ennek a várákosásnak e könyvek java része nem felel meg, az ábrák és szövegek nem eleven magyarokat mutatnak, hanem jellegtelen papírfigurákat, akik egy mesterkélt, teljesen ízetlen magyar nyelvet beszélnek. A dialógusok olyanok bennük, hogy akár Grönlandban is folyhatnának, olvashatjuk a német hungarológus elemzésében.

Hasonlóan sűrű és kontúrtales, a rögtönzöttség benyomását keltő képet nyújtanak az irodalmunkat bemutató szövegek is. Látszik, hogy a szerzőknek nincs rálátásuk az anyagra. Szerelmesek belé, és nem érzékelik a madártávlatból látható sajátosságait. Ahelyett, hogy jellemeznék, dicsérik íróinkat; ahelyett, hogy behatóan taglalnák mondanivalójukat, megelégednek néhány híg általánossággal és üres jelzővel. A nyugati olvasó előtt így nem rajzolódhatnak ki egy önálló szellemi kultúra körvonalai, így épp az marad homályban előtte, amiért a magyar irodalomban közelebbi megismerésre csábító új „színfoltot” láthat a világ szellemi térképén.

Ez a fogyatékoság, amely nyilvánvalóan az önismeret hiányából adódik, csak másod- vagy harmadsorban a külföldnek mutatott arculat problémája. Legelsősorban a mi magunk elemi fontosságú belső problémája, amelynek megoldása, de legalábbis tisztázása, szükségessé teszi egész szellemi értékrendünk alapos revízióját.

Hellenbart Gyula